

مبانی کتابخانه‌های دیجیتالی

گروه مؤلفان:

دکتر مهدی علی‌پور حافظی، دکتر محسن حاجی زین‌العابدینی، دکتر میترا صمیعی،
دکتر یعقوب نوروزی، دکتر حمیدرضا رادفر، دکتر محمد زره‌ساز،
حامد علیپور حافظی، مریم انصاری، مهدی رحمانی، معصومه ستاری

زیر نظر:

دکتر محسن حاجی زین‌العابدینی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

دکتر مهدی علی‌پور حافظی

عضو هیئت علمی دانشکده علامه طباطبائی

Digital libraries

قیمت: ۳۲.۰۰۰ تومان

فهرست مندرجات

۹	پیش‌گفتار
۱۳	فصل ۱: ماه‌های بر کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۳	۱-۱. مقدمه
۱۵	۲-۱. کتابخانه دیجیتالی چیست؟
۱۸	۳-۱. تاریخچه کتابخانه‌های دیجیتالی
۲۱	۴-۱. مزایای کتابخانه‌های دیجیتالی
۲۳	۵-۱. محدودیت‌ها و چالش‌های کتابخانه‌های دیجیتالی
۲۵	۶-۱. بحث و نتیجه‌گیری
۲۹	فصل ۲: مجموعه‌سازی کتابخانه‌های دیجیتالی
۳۰	۱-۲. مقدمه
۳۱	۲-۲. مجموعه‌های دیجیتالی
۳۲	۳-۲. انواع منابع الکترونیکی
۳۳	۴-۲. مدیریت مجموعه منابع دیجیتالی
۳۴	۵-۲. خط‌مشی توسعه مجموعه
۳۵	۶-۲. نیازسنجی
۳۶	۷-۲. انتخاب منابع دیجیتالی
۳۷	۸-۲. فرایند انتخاب منابع اطلاعاتی
۳۹	۹-۲. فراهم‌آوری منابع دیجیتالی
۴۱	۱۰-۲. تمدید یا لغو منابع دیجیتالی
۴۱	۱۱-۲. دیگر راهکارهای تامین منابع دیجیتالی
۵۱	۱۲-۲. اشتراک منابع اطلاعاتی دیجیتالی
۵۱	۱۳-۲. ارزشیابی مجموعه
۵۳	۱۴-۲. وجین
۵۴	۱۵-۲. سانسور در کتابخانه‌های دیجیتالی

۵۵.....	۱۶-۲. مدیریت مالی
۵۶.....	۱۷-۲. بحث و نتیجه‌گیری
۶۱.....	فصل ۳: سازماندهی کتابخانه‌های دیجیتالی
۶۲.....	۱-۳. مقدمه
۶۴.....	۲-۳. فراداده و تاریخچه آن
۶۶.....	۳-۳. انواع فراداده
۶۷.....	۴-۳. طرحهای فراداده‌ای پر کاربرد
۷۶.....	۵-۳. استانداردهای توصیف و تحلیل محتوا
۸۰.....	۳-۳. ابزارهای سازماندهی اطلاعات در کتابخانه دیجیتالی
۸۵.....	۷-۳. الگوهای مفهومی در سازماندهی کتابخانه‌های دیجیتالی
۸۸.....	۳-۳. بحث و نتیجه‌گیری
۹۳.....	فصل ۴: تعامل کتابخانه دیجیتالی
۹۴.....	۱-۴. مقدمه
۹۶.....	۲-۴. درگاه‌های تعامل کاربر با سیستم
۱۰۰.....	۳-۴. عوامل موثر بر طراحی محتوای تعاملی
۱۰۷.....	۴-۴. انواع رابط کاربر
۱۰۸.....	۵-۴. عناصر مطرح در طراحی رابط‌های تعاملی
۱۱۱.....	۶-۴. ویژگی‌های رابط کاربر محیط‌های تعاملی
۱۱۴.....	۷-۴. اشتباهات رایج در طراحی رابط کاربر
۱۱۵.....	۸-۴. بحث و نتیجه‌گیری
۱۱۹.....	فصل ۵: یکپارچه‌سازی کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۱۹.....	۱-۵. مقدمه
۱۲۰.....	۲-۵. مفهوم یکپارچه‌سازی در کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۲۲.....	۳-۵. ضرورت یکپارچه‌سازی در کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۲۴.....	۴-۵. تاریخچه یکپارچه‌سازی در کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۲۵.....	۵-۵. عناصر مطرح در یکپارچه‌سازی کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۳۵.....	۶-۵. بحث و نتیجه‌گیری
۱۳۹.....	فصل ۶: معماری کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۴۰.....	۱-۶. مقدمه
۱۴۱.....	۲-۶. معماری و جایگاه آن در طراحی کتابخانه دیجیتالی
۱۴۴.....	۳-۶. مبانی معماری کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۴۶.....	۴-۶. نمونه‌هایی از معماری‌های کتابخانه‌های دیجیتالی

۱۵۹.....	۵-۶. بحث و نتیجه‌گیری
۱۶۳.....	فصل ۷: نرم‌افزار کتابخانه دیجیتالی
۱۶۴.....	۱-۷. مقدمه
۱۶۶.....	۲-۷. شیوه‌های طراحی نرم‌افزارهای کتابخانه دیجیتالی
۱۷۰.....	۳-۷. تفاوت بین نرم‌افزارهای کدمنبع‌باز و تجاری کتابخانه دیجیتالی
۱۷۱.....	۴-۷. شاخص‌های انتخاب نرم‌افزار کتابخانه دیجیتالی تجاری
۱۷۴.....	۵-۷. معیارهای ارزیابی نرم‌افزار کتابخانه دیجیتالی
۱۷۷.....	۶-۷. ویژگی‌های فنی نرم‌افزار کتابخانه دیجیتالی
۱۷۸.....	۷-۷. بحث و نتیجه‌گیری
۱۸۳.....	فصل ۸: حفاظت و امنیت در کتابخانه‌های دیجیتالی
۱۸۴.....	۱-۸. مقدمه
۱۸۷.....	۲-۸. قالب‌ها، استانداردهای حفاظت دیجیتالی
۱۹۱.....	۳-۸. الگوی مرجع سامانه اطلاعاتی آرشیوی باز (ای.آی.اس.)
۱۹۴.....	۴-۸. راهبردهای حفاظت دیجیتالی
۱۹۷.....	۵-۸. فراداده حفاظت
۱۹۸.....	۶-۸. پرمیس
۲۰۱.....	۷-۸. امنیت اطلاعات
۲۱۱.....	۸-۸. خطامشی حفاظت و امنیت دیجیتالی
۲۱۲.....	۹-۸. چالش‌های حفاظت
۲۱۳.....	۱۰-۸. بحث و نتیجه‌گیری
۲۱۹.....	فصل ۹: استانداردهای کتابخانه دیجیتالی
۲۲۰.....	۱-۹. مقدمه
۲۲۱.....	۲-۹. اهمیت و ضرورت استانداردهای کتابخانه دیجیتالی
۲۲۴.....	۳-۹. استانداردهای سازمان: ساختاری
۲۲۷.....	۴-۹. استانداردهای سازمان: مدل مفهومی
۲۳۲.....	۵-۹. استانداردهای سازمان: زبان نشانه‌گذاری
۲۳۵.....	۶-۹. استانداردهای اشاعه: شیوه جستجو
۲۳۸.....	۷-۹. استانداردهای اشاعه: کشف منبع
۲۴۱.....	۸-۹. استانداردهای میان‌کنش‌پذیری: حفاظت فراداده و شیء دیجیتالی
۲۴۴.....	۹-۹. بحث و نتیجه‌گیری
۲۵۱.....	فصل ۱۰: مسائل حقوقی در کتابخانه‌های دیجیتالی
۲۵۲.....	۱-۱۰. مقدمه
۲۵۳.....	۲-۱۰. تاریخچه

۳-۱۰. مفهوم کی‌رایت	۲۵۶
۴-۱۰. کی‌رایت در محیط دیجیتالی	۲۵۷
۵-۱۰. کی‌رایت در کتابخانه‌های دیجیتالی	۲۵۸
۶-۱۰. مدیریت حقوق دیجیتال (دی.آرام.)	۲۶۲
۷-۱۰. بحث و نتیجه‌گیری	۲۶۵

فصل ۱۱: مدیریت کتابخانه‌های دیجیتالی

۱-۱۱. مقدمه	۲۷۲
۲-۱۱. مدیریت کتابخانه دیجیتالی	۲۷۶
۳-۱۱. ضرورت وجود مدیر کتابخانه دیجیتالی	۲۷۷
۴-۱۱. چالش‌های مدیریت کتابخانه دیجیتالی	۲۷۸
۵-۱۱. برنامه راهبردی کتابخانه‌های دیجیتالی	۲۸۰
۶-۱۱. بحث و نتیجه‌گیری	۲۸۱

فصل ۱۲: ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی

۱-۱۲. مقدمه	۲۸۶
۲-۱۲. اهمیت ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی	۲۸۷
۳-۱۲. موارد مطرح در ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی	۲۸۸
۴-۱۲. رهنمودهای کلی برای ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی	۲۹۰
۵-۱۲. مدل‌های ارزیابی کتابخانه دیجیتال	۲۹۲
۶-۱۲. فنون گردآوری و روش‌های ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی	۲۹۶
۷-۱۲. بحث و نتیجه‌گیری	۳۰۰

فصل ۱۳: کتابخانه‌های دیجیتالی در جهان

۱-۱۳. مقدمه	۳۰۴
۲-۱۳. طرح‌های مهم و بزرگ کتابخانه‌های دیجیتالی دنیا	۳۰۷
۳-۱۳. بحث و نتیجه‌گیری	۳۲۰

فصل ۱۴: کتابخانه‌های دیجیتالی در ایران

۱-۱۴. مقدمه	۳۲۸
۲-۱۴. تاریخچه ایجاد و گسترش کتابخانه‌های دیجیتالی در ایران	۳۲۹
۳-۱۴. انواع کتابخانه‌های دیجیتالی در ایران	۳۳۱
۴-۱۴. مطالعه تحلیلی وضعیت کتابخانه‌های دیجیتالی ایران	۳۳۴
۵-۱۴. وضعیت کتابخانه‌های دیجیتالی ایران از نظر مجموعه‌سازی	۳۴۲
۶-۱۴. وضعیت کتابخانه‌های دیجیتالی ایران از نظر سازماندهی اطلاعات	۳۵۰
۷-۱۴. وضعیت کتابخانه‌های دیجیتالی ایران از نظر نیروی انسانی متخصص	۳۵۱
۸-۱۴. بحث و نتیجه‌گیری	۳۵۳

پیشگفتار

کتابخانه‌های دیجیتالی امروزه نسل جدیدی از کتابخانه‌ها و محصول فناوری‌های جدید دیجیتالی در حوزه کتابخانه‌ها هستند. در کتابخانه‌های دیجیتالی شاهد حضور هم‌زمان منابع دیجیتالی به همراه فراداده‌های مربوطه و خدمات دیجیتالی جدید به همراه خدمات کتابخانه سنتی در محیط دیجیتالی هستیم. در این کتابخانه‌ها شاهد همکاری نزدیک دو حوزه علم اطلاعات و علوم کامپیوتر با هم هستیم. همین همکاری نزدیک سبب شده است تا شاهد به ثمر نشستن فعالیت‌های متخصصان هر دو حوزه در کتابخانه‌های دیجیتالی باشیم.

پر استنادترین تعریف در مورد کتابخانه دیجیتالی، تعریف فدراسیون کتابخانه دیجیتالی^۱ است:

کتابخانه‌های دیجیتالی سازمان‌هایی هستند که منابعی شامل کارکنان متخصص را تدارک می‌بینند تا اقدام به انتخاب، سازماندهی، ارائه دستیابی هوشمند، به، تفسیر، توزیع، حفظ یکپارچگی، اطمینان از پایداری مجموعه منابع دیجیتال در گذر زمان به نحوی نمایند که آنها (مجموعه منابع دیجیتالی) به لحاظ اقتصادی و به آسانی آماده استفاده توسط کاربران تعریف شده و یا مجموعه‌ای از کاربران تعریف شده باشند (فدراسیون کتابخانه دیجیتالی، ۱۹۹۸).

حال با وجود کتابخانه‌های دیجیتالی دستیابی به منابع اطلاعاتی دیجیتالی فراهم می‌شود. ولی کتابخانه‌های دیجیتالی هنوز در ابتدای راه هستند و باید متناسب با

نیازمندی‌های کاربران از فناوری‌های روز استفاده کنند. امروزه دیگر کاربران فرصت کافی برای جستجو در تک‌تک کتابخانه‌های دیجیتالی و پایگاه‌های اطلاعاتی دیجیتال را ندارند. آنها به دنبال مخازن و مراجعی هستند که دستیابی یکپارچه‌ای را به تمامی منابع اطلاعاتی مورد نیاز خود فراهم کنند. حال این منابع ممکن است در کتابخانه‌های دیجیتالی، پایگاه‌های اطلاعاتی غیر کتابخانه‌ای، محیط وب و سایر منابع دیجیتال و حتی غیر دیجیتال پراکنده باشند ولی باید محملی فراهم شود تا دستیابی یکپارچه از طریق کتابخانه‌های دیجیتالی را فراهم کند. بر این اساس کتاب حاضر به منظور طرح جنبه‌های مختلف مطرح در کتابخانه‌های دیجیتالی از متخصصان این حوزه برای نگارش فصل‌ها مختلف کتاب استفاده نموده است.

اندیشه اولیه تدوین کتاب حاضر به جلسات «گروه کتابخانه دیجیتالی» که در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) شکل گرفته بود بر می‌گردد. در آن گروه که به مدت دو سال فعالیت داشته و هر هفته جلسات منظمی را در عصرهای یکشنبه برگزار می‌کرد، جایگاه چنین اثری احساس شده و تصمیم بر آن شد تا با استفاده از توان متخصصان حوزه‌های مختلف، چنین اثری تهیه و منتشر شود.

هر فصل کتاب توسط متخصص آن حوزه تدوین شده است. در فصل اول که توسط مهدی علیپور حافظی تدوین شده است، به سانی، بیه، تاریخچه، مزایا و معایب کتابخانه‌های دیجیتالی پرداخته شده است. فصل دوم به مجموعه‌سازی دیجیتالی و مفاهیم آن توسط حمید رضا رادفر پرداخته است. فصل سوم به سازماندهی منابع در کتابخانه‌های دیجیتالی شامل مطالبی درباره فراداده، انواع فراداده‌ها، استانداردهای فراداده‌ای، ابزارهای سازماندهی، آنتولوژی و الگوهای مفهومی نظیر اف.آر.بی.آر. است که توسط محسن حاجی زین العابدینی تدوین شده است. فصل چهارم در موضوع تعامل با کتابخانه‌های دیجیتالی، محیط‌های تعاملی، تعامل انسان و رایانه، رابط کاربری رابط گرافیکی است که توسط یعقوب نوروزی نگارش یافته است. فصل پنجم در موضوع یکپارچه‌سازی سیستم‌های کتابخانه دیجیتالی، مفاهیم، تاریخچه، عناصر مطرح در یکپارچه‌سازی، مبادله اطلاعات است که توسط مهدی علیپورحافظی تدوین شده

است. فصل ششم در موضوع معماری کتابخانه‌های دیجیتالی، نمونه‌هایی از معماری‌ها نظیر معماری هاروست، معماری سارا، معماری بوگن، معماری داینست، معماری کتابخانه دیجیتالی اسکندریه، معماری کتابخانه دیجیتالی گرین استون، معماری ادیت، معماری ان.دی.ال.تی.دی.، معماری کتابخانه دیجیتالی باز، معماری دی.اسپیس است و توسط مهدی علیپور حافظی تدوین شده است. فصل هفتم در موضوع حفاظت و امنیت اطلاعات، قالب‌ها، استانداردها و راهبردهای حفاظت، قرارداد حفاظت و امنیت اطلاعات در کتابخانه‌های دیجیتالی توسط میترا صمیعی تدوین شده است. فصل هشتم در موضوع استانداردهای کتابخانه‌های دیجیتالی در ۷ مقوله استانداردهای سازمان/سازگاری، استانداردهای سازمان/مدل مفهومی، استانداردهای اشاعه/شیوه جستجو، استانداردهای اشاعه/کشف منبع، استانداردهای میان‌کنش‌پذیری/حفاظت قرارداد و شیء رقمی، استانداردهای میان‌کنش‌پذیری/تبادل اطلاعات، استانداردهای راهبری/راهبری قرارداد توسط میترا صمیعی تدوین شده است. فصل نهم در موضوع مسائل حقوقی در کتابخانه‌های دیجیتالی توسط رسولی نوشته شده است. فصل دهم در حوزه ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی توسط یعقوب نوروزی و اکبر مجیدی تدوین شده است. فصل یازدهم به معرفی پروژهای مهم و بزرگ کتابخانه‌های دیجیتالی دنیا با نگارش محمد زره‌ساز، پرداخته است. فصل دوازدهم به تحلیل وضعیت کتابخانه‌های دیجیتالی در ایران پرداخته است که توسط حامد علیپور حافظی و معصومه ستاری تدوین شده است. برای کمک به خوانندگان نایه‌ای به ترتیب حروف الفبا در انتهای کتاب آورده شده است. جا دارد از زحمات کتاب آقای محمدی انتشارات چاپار، سپاسگزار نمایم. بدیهی است که متن حاضر خالی از ایراد نیست، یادآوری موارد اشکالی موجب امتنان است.

محسن حاجی زین‌العابدینی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

زمستان ۱۳۹۶